

pedig a hadsereg harcértékének kérdése. Ezekre is vannak források, melyek feldolgozása még a hadtörténezesekre vár.

Schramek László értékes munkát tett a nyilvánosság elé, könyve nyugodt lelkiismerettel ajánlható a kutatók figyelmébe. A hadtörténelemnek egy olyan szeletét dolgozta fel, amelyről csak meglehetősen elnagyolt és leegyszerűsített kép él a köztudatban, a tankönyvek egy részében s a közelmúlt hatásaként nem ritkán szakmai berkekben is; adózás egyenlő kizsákmányolás, népyomorítás; alkalmanként ez megtévezve még kis hazafias szósszal, ahogy a kurucos történetiszemlélet egyenlőségjelet tett a hadsereg ellátása (s általában az adózás) és a Habsburg elnyomás közé. A katonaság eltartása mindig pénzbe került, amit szervezett viszonyok között mindig adókkal biztosítottak, amit a társadalomnak kellett megfizetni. A terhek pedig attól voltak jobban vagy alig elviselhetők, hogy mennyire volt kiszámítható, szisztematikus a rendszer. A könyv tényekre alapozva sok mindent a talpára állított ezekből a dolgokból.

Ságvári György

DOMINIC LIEVEN

RUSSIA AGAINST NAPOLEON. THE BATTLE FOR EUROPE 1807 TO 1814

(*Penguin Books, 2010. 617 o.*)

Dominic Lieven, a London School of Economics ruszisztika-professzora első látásra nagy fába vágta fejszójét vállalkozásában, mely fát talán – gondolhatnánk – előtte már sokan „ki is vágták”. Lievennek azonban sikerült egy olyan összefoglalót alkotnia, mely méltán vívott ki számára komoly elismerést tudományos és laikus körökben egyaránt. 2009-ben Nagy-Britanniában a könyv elnyerte a rangos Wolfson-díjat. Ha valaki, akkor Lieven a génjeiben hordozza a fogékonyságot a korszakra és szereplőire. Felmenői, mint balti német bárók tábornokként és politikusként szolgálták Oroszország uralkodói a XIX. század elején.

A napóleoni háborúk történetét unalomig ismertnek és feldolgozottnak gondolhatnánk. Lieven azonban bebizonyította, hogy a nyugat-európai történeti gondolkodásban korántsem ez a helyzet. A korszak szemben álló nagyhatalmai közül Nagy-Britannia háborús erőfeszítései és hősei az angolszász világban óriási irodalmat tudhatnak magukénak. A brit és amerikai könyvruházak polcai roskadoznak a Nelsonról és Wellingtonról szóló tudományos és népszerűítő művektől. A másik oldal, Napóleon és a Grand Armée pedig időtlen téma, mely könyvtárnyi irodalmat tudhat magáénak. Poroszország drámai bukása, majd katonai feltámadása kapcsán, illetve a korszerű vezérkar és tömeghadsereg megszületése révén bizonyult népszerű kutatási területnek, nemcsak német nyelvterületen. Az egykoron szembenálló nagyhatalmak hadseregei közül Oroszország volt az a kakukktójás, melynek hadseregét és háborús erőfeszítéseit a történétírók vagy marginálisan, vagy elfogultan és ellenségesen kezelték, rendszerint a francia nézőpontból. (Tegyük hozzá, hogy a másik kissé elhanyagolt és lesajnálts szereplője a korszaknak a Habsburg Monarchia, bár szerepsére angol nyelvterületen a kiváló hadtörténész, Gunther E. Rothenberg már „helyére tette” császári-királyi hadsereg szerepét a korszakban.) A reguláris orosz hadseregre korábban sok szót nem veszegettek, annál többit beszéltek az „orosz télről”, esetleg a kozákokról és a partizánokról. Magának Napóleonnak is érdeke fűződött ahhoz, hogy az a kép alakuljon ki az európai közvéleményben, hogy hadseregét a klíma és nem az ellenség győzte le 1812-ben. Lieven tézise szerint, melyre egész könyvét felfűzte, viszont nem is ez az év jelentette az igazi erőpróbát Oroszország számára, annak ellenére, hogy maguk az oroszok is ezt tekintik történelmük egyik csúcspontjának. Ebben persze óriási szerepe van Lev Tolsztoj irodalmi remekművének, a *Háború és békének*, mely a 1812 decemberében ér véget, illetve a „nagyoroszt”, majd sztálinista felfogásnak. Utóbbi egyenesen a Nagy Honvédó Háború előképének tette meg Napóleon inváziójának elhárítását. Lieven szerint azonban az igazi katonai és logisztikai remekmű az orosz hadsereg győztes harcai, illetve

egyáltalán jelenléte volt előbb a sziléziai és szászországi, majd végül a franciaországi hadszíntéren 1813/14-ben. Abban az időszakban kellett többszáz ezer ember ellátásáról gondoskodni messze az utánpótlási bázisoktól, amikor egész Európában csak két város lélekszáma érte el a félmillió főt. Az orosz nacionalisták, majd a bolsevikok szemében azonban ez a teljesítmény egyrészt túlzottan is idegenekhez volt köthető – 1812-ben Kutuzov személyében meg lehetett találni az „igazi” orosz idolt –, illetve olyan összeurópai célokért zajlott, melyek idegenek voltak mind a szlavofilektől, mind a sztálini propagandától. Szintén nem tudtak mit kezdeni Sándor cár személyével, aki viszont központi figurája Lieven interpretációjának.

A kiváló íráskészséggel és mindvégig feszes logikával végigvitt mű számos újszerű gondolatot és nézőpontot is felvet. Lieven egyrészt kutatásokat végzett az 1991-től megnyíló orosz archívumokban, melyek révén számos ponton módosította ismereteinket a korabeli cári politikáról. Az iratokból például az is kiderül, hogy Sándor és környezete 1810 óta számított a francia offenzívára, és a folyamatos visszavonulás Napóleon serege előtt, továbbá a „felperzselt föld” taktikája nem valamiféle rögtönzés volt, hanem az orosz katonai és politikai vezetés hideg kalkulációja, melyet persze könnyebb volt kidolgozni, mint véghezvinni. Az orosz tervek sem voltak azonban hibátlanok. A cár főtanácsadójának, Pfühl bárónak tervei szerint a Dvina vonalán, a drissai megerődített táborban akart kitartani, azonban a tábor helyét rosszul választották ki és az események hamar bebizonyították használhatatlanságát, így folytatni kellett a visszavonulást. Míg Napóleon „villámháborút” akart, Sándor és tanácsadói több éves háborúra készültek a franciák ellen, melynek kimenetelét megdöbbentő pontossággal megjósolták. A cár jól értesültségének egyik oka az a kiváló hírszerzői hálózat volt, amelyik behálózta Napóleon hadügyminisztériumát. Ez a tény érdekes párhuzamokat kínál a második világháborúval, ahol a szovjet sikerek egyik oka szintén Sztálin folyamatos informáltsága volt. Magyar szempontból érdekes az a terv is, melyet Sándor és környezete dolgozott ki az ekkor francia szövetséges Ausztria destabilizálására. Az elképzelésben előkelő helyen szerepelt a birodalom szláv lakosságának és Magyarország „elégedetlen elemeinek” fellázítása. A történelem persze hamarosan ad acta tette ezeket a terveket, melyeket talán csak a XIX. század végén vettek elő ismét.

A könyv másik nagy hozadéka az a rendkívül informatív összefoglaló, amely az Austerlitz és Tilsit utáni korlátozott reformokról, az orosz belpolitikai és diplomáciai erőfeszítésekről szól. Sándor – akinek mind atyját, mind nagyapját saját gárdatisztjei ölték meg – a Tilsitben tett alá hozott francia szövetség kényszerű fenntartása mellett óriási erőfeszítéseket tett, hogy hadseregét korszerűsítse és felkészítse az elkerülhetetlen háborúra Napóleonnal. A szerző bemutatja az orosz hadsereget és társadalmi hátterét, illetve a rendkívül fejletlen hadiipart, mely már ekkor, a preindusztriális korszakban is komoly problémát okozott. 1813 elején például óriási segítséget jelentett az a 110 ezer puska, amit a britek szállítottak az orosz hadseregnek.

Lieven könyvének nagy részében az 1807 és 1814 közötti időszak eseménytörténetét tekinti át, azonban mindezt olyan tömör és briliáns stílusban teszi, hogy a rendkívül bonyolult diplomáciai és katonai események egy csapásra érthetővé és elhelyezhetővé válnak. A könyv elsősorban azonban az 1812 és 1814 között lezajlott eseményekre koncentrálna.

A kiváló narratíva mellett a szerző az elemző részeknél van igazán elemében. Lieven felhívja figyelmünket arra a logisztikai forradalomra, mely az orosz hadseregben lezajlott. Ez azért volt rendkívül fontos, mert bár a korábbi évszázadban Oroszország már képes volt beavatkozni az európai konfliktusokba, viszont ellátási és szervezési nehézségek, illetve a hadsereg nehézkessége miatt győzelmeit nem tudta kihasználni, ahogy az például a hétéves háborúban történt. E logisztikai forradalom eszköze az a hatalmas loállomány volt, melyet a kormányzat sikeresen mobilizált az 1813/14-es hadjáratra. Ezzel szemben Napóleon gyakorlatilag elvesztette teljes lovasságát 1812-ben, ami meghatározó jelentőségűnek bizonyult végső vereségében. „Bizonyos értelemben – mondja Lieven – az 1812–14-es orosz háborús erőfeszítéseknek nem az ember, hanem a ló volt az igazi hőse... A modern hadviselés tankjának, teherautójának, repülőgépjének és gépesített tüzérségének szerepét ebben az időszakban a ló töltötte be. Másként fogalmazva a ló volt a megfélemlítés és az üldözés fegyvere, illetve a felderítés, a szállítás, továbbá a gyorsan mozgó tüzérség eszköze.” A könyvből az is világossá válik, hogy ha pusztán nyers katonai szempontból szemléljük az 1812-es eseményeket a napóleoni hadi gépezetet sokkal inkább megrendítette a 175 ezer ló az elvesztése, mint a négyszáz ezres embervesztés. 1813 tavaszán a császár egy új, tekintélyes létszámú had-

sereget vonultatott fel a szászországi hadszíntérre, azonban lovassága már csak árnyéka volt régi önmagának. Napóleon így elvesztette a „szemét” és „fülét”, illetve hatékony üldözés híján képtelen volt lüteni és bautzeni győzelmeit kihasználni.

Orosz szempontból az 1813/14-es hadjárat másik „névtelen hőse” egy bizonyos Georg Kankrin volt, aki a hadsereg intendánsaként képes volt biztosítani az orosz határtól több hónapnyi járőföldre harcoló sereg zökkenőmentes élelmiszer- és takarmányellátását.

Lieven műve azonban jóval többre vállalkozik, mint egy klasszikus hadtörténelmi összefoglaló. Az orosz hadseregen keresztül bemutatja a birodalom teljes társadalmát az „állami” és „magán” tulajdonú parasztoktól kezdve a legfelsőbb arisztokráciáig, melynek fiai alkották a gárdaezredek tisztikarát. Mindössze néhány oldalon a szerző érdekes társadalmi mélyfúrásokat végez a kötelező katonai szolgálattal kapcsolatban, melyek mehökkentő eredményeket hoztak az orosz parasztság vagyoni viszonyaira vonatkozóan. 1813 tavaszán a kostromai kormányzóság egy távoli falucskájában földesuruk pénzbüntetésre ítélte néhány gazdag jobbágycsaládot, amelyek már generációk óta kibújtak a katonai szolgálat alól, ami így a törvények ellenére csak a falu legszegényebb családjait sújtotta. A fejenként 2000 rubeles büntetést játszva kifizették az érintett családok – nagyszakállú, írástudatlan muzsikok –, bár ez az összeg egy tábornok éves fizetésének felelt meg. Lieven könyve bővelkedik az ehhez hasonló „apróságokban”, melyek felvillantják a korabeli orosz világ ellentmondásait, az európai és orosz léptékek közötti különbségeket.

Lieven művének végső tanúságai túlmutatnak Napóleon bukásán. A hol machiavellista, hol idealista Sándor cár az újjáélesztett Lengyelországot alkotmányos uralkodóként kívánta kormányozni, míg Oroszországot a régi, bevált módon autokrata cárként. A halála utáni 1825-ös dekabrista felkelés, majd az 1831-es lengyel háború világosan megmutatta ennek a kétarcú politikának a tarthatatlanságát. Az I. Miklós-féle konzervatív–autokratikus rendszer talpköve a Napóleon felett aratott katonai győzelem volt. Ez a presztízs először csak a krími háborúban rendült meg.

Lieven végső összegzésében rávilágít több összefüggésre is, melyek felett előszeretettel siklottak el a történészek. A korszerűnek mondott francia nemzetállamot és napóleoni hadsereget végső soron legyőzték az ancien régime soknemzetiségű birodalmi, melyek így elhárították az egyik szárazföldi nagyhatalom kontinentális dominanciáját. Miközben sikerült helyreállítani a kontinens hatalmi egyensúlyát, ezzel párhuzamosan szinte észrevétlenül kiépült Nagy-Britannia korlátlan uralma a tengereken és a gyarmatokon.

A konzervatív hatalmak meglepően korszerű katonai intézményeket tudtak és mertek létrehozni, mint például a porosz Landwehr. Figyelemreméltó az a fiatalítási hullám is a vezérkarban és a tüzérségnél, amely az orosz katonai sikerek egyik oka volt. Wittgenstein I. hadtestének főszállásmestere 1812-ben például a mindössze 27 éves Johann von Diebitsch, míg tüzérségének főnöke egy mindössze 24 éves fiatalember volt.

Azonban a végső siker kulcsa Lieven szerint meglehetősen banális volt: a három nagyhatalom együttesen tudott fellépni Napóleon ellen, és ellentétben a korábbi koalíciós háborúkkal, az orosz hadsereg 1813 tavaszán már mélyen bent járt Európában a hadműveletek megindulásakor.

Lázár Balázs